

AFORIZM TERMINI ETIMOLOGIYASI VA MASALAGA OID NAZARIY QARASHLAR

Abulova Zilola Azimovna

Buxoro davlat universiteti,

Fakultetlararo chet tillar kafedrası dotsenti

Anotatsiya: Ushbu maqolada aforizm termini etimologiyasi va masalaga oid nazariy qarashlar chuqur tahlil qilingan. Ushbu atamaning fanda ilk bor qo'llanilishi, turli mavzulardagi aforizmlar va ularning hayotimizdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: aforizm, Geraklit, Jon Gross, aksioma, "Oxford Book of Aphorisms" kitobi

Abstract: In this article, the etymology of the term aphorism and the theoretical views on the issue are analyzed in depth. The first use of this term in science, aphorisms on various topics and their importance in our life are highlighted.

Key words: aphorism, Heraclitus, John Gross, axiom, Oxford Book of Aphorisms

Аннотация: В данной статье подробно анализируется этимология термина афоризм и теоретические взгляды на проблему. Освещены первые случаи использования этого термина в науке, афоризмы на различные темы и их значение в нашей жизни.

Ключевые слова: афоризм, Гераклит, Джон Гросс, аксиома, Оксфордская книга афоризмов.

Aforizm (lotincha "aphorismus" va yunoncha "ἄφορισμός" - "aphorismós" so'zlaridan kelib chiqqan) - bu qisqa, o'tkir va aniq ifodalangan fikr yoki hayotiy hikmat, ko'pincha murakkab g'oyalarni lo'nda va ta'sirli tarzda ifodalaydi. Ushbu atama ilk bor yunon faylasufi Efeslik Geraklit (Vikipediyada Gippokrat deb berilgan) tomonidan qo'llanilgan. Geraklit uni o'zining falsafiy va tabiiy hodisalar to'g'risidagi qisqa va yorqin mulohazalari uchun ishlatgan¹.

Aforizmlar turli mavzularda bo'lishi mumkin, masalan, falsafa, siyosat, ijtimoiy masalalar, insoniyatning tabiati va boshqalar. Ular o'zining qisqaligi va

¹ <https://uz.warbletoncouncil.org/aforismo-1035>

chuqurligi bilan ajralib turadi, ko‘pincha murakkab g‘oyalarni oddiy va tushunarli tarzda ifodalashga imkon beradi.

Etimologik jihatdan, yunoncha "ἀφορισμός" so‘zi "aniqlash", "belgilash" yoki "chehgalash" ma'nolarini anglatadi. Bu atama dastlab tibbiyotda qo‘llanilgan bo‘lib, kasalliklarni aniq belgilash va tavsiflashda ishlatilgan. Keyinchalik, bu atama kengroq ma'noda qo‘llanila boshlagan va har qanday qisqa, aniq va o‘z-o‘zidan tushunarli fikr yoki mulohazani anglatadigan bo‘lib qoldi.

Turli manbalarda aksiomalarni o‘rganar ekanmiz, aforizmga berilgan izohlar va ulaning ayrim turlarga bo‘linishini kuzatish mumkin. Masalan D.Quronovning "Adaboyotshunoslik lug‘ati"da aforizm quyidagicha zohlangan.

“AFORIZM (yun. aphorismos - ta’rif, ixcham ifoda) – muallifi ma’lum bo‘lgan, ixcham shaklda va ta’sirli ifoda etilgan umumlashma fikr aforizmlarga berilgan ta’riflarda turlichalik mavjud. Ayrim manbalarda aforizmlar aniq muallifga ega bo‘lishi shart va shu narsa uni maqollardan farqlovchi asosiy jihat deyilsa, boshqalarida bu shart qo‘yilmaydi. Aforizmlar paydo bo‘lishi jihatidan turlicha ayrim hollarda aforizmlar maxsus yaratiladi, bu holda uni tom ma’noda janr deb hisoblash mumkin. Zero, bu holda ijodkorning hayotiy tajribasiga tayangan holda biron-bir masala yuzasidan umumlashma fikrini ifodalashga imkon beruvchi shakl hodisasi hisoblanadi.”²

Zamonaviy ingliz aforizm to‘plovchisi, taniqli olim Jon Gross (John Gross) o‘zining "Oxford Book of Aphorisms"³ nomli antologiyasida aforizm etimologiyasi haqida quyidagicha yozadi.

“Eng birinchi aforizmlar, kamida shunday nom bilan yuritilganlar, Gippokratning qisqa tibbiy ta’limotlari va aytimlaridan iborat to‘plam bo‘lgan. Bu atama Renessans davrida qayta muomalaga kiritilgan, va dastavvalgidagidek, bu so‘z aniq fanlar kesimida qo‘llanilgan.”⁴

Dastlab semantik jihatdan “aforizm” termini bugungi davrda aniq fanlarda qo‘llaniladigan aksioma – isbot talab qilinmaydigan haqiqat – so‘ziga mos bo‘lgan.

² Куронов 39-40 б.

³ Oxford Book of Aphorisms. John Gross, the editor. Oxford University Press, 1987. – 383 p.

⁴ Oxford Book of Aphorisms. John Gross, the editor. Oxford University Press, 1987. – P. VII.

Chunki uning eskicha izohi Oksford “concise statement of a principle” (“har qanday ilm sohasidagi prinsipning qisqa izohi”)⁵ deb ta’riflanadi. Aksioma odatda qisqa, tushunarli va haqiqatga asoslangan ifoda yoki fikr bayonidir. Aksiomalarni matematika, fizika va boshqa ilmiy sohalarda kuzatish mumkin.

XVIII asr boshlariga kelib, shifokor va o’qituvchi Richard Blekmor, Gippokrat aforizmlarini "hazillar kitobi"dan boshqa narsa emas, balki dunyoviy donolik-odoblar kitobi, deb ta’riflagan. Bu qo’pol xatolik deya so’z yuritgan shifokor Jonsonga "Shoirilar hayoti" kitobida Blek morning ilmiy bilimlari haqida qisqacha ish olib borishga imkon berdi.

Aforizmlar odatda ko’proq buzg’unchi bo’ladi. Darhaqiqat, ular ko’pincha buzg’unchilikni maqsad qilganlar. Ularning ko’pchiligi yorug’likni birinchi marta ko’rgan yorliqlar haqida o’ylash kerak - kuzatishlar, mulohazalar, "kashfiyotlar", "ajralgan fikrlar" tasavvur qilishgan. Boshqalar esa hayotni daftar yozuvlari yoki tasodifiy idrok etish kabi qismlarga bo’lib boshladilar.

Barchamiz aforizmning eng aniq xususiyati, uning qisqaligidan tashqari, u umumlashtirish ekanligiga qo’shilishimiz mumkin. U doimiy va universal qo’llanilishi kerak bo’lgan atamalar bilan ifodalangan hayotning takrorlanadigan ba’zi jihatlarini sharhlaydi. Ammo maqollar haqida ham shunday deyish mumkin, va aforizmlar, maqollardan farqli o’laroq, mualliflarga ega. Aforizmning uchinchi ajralib turadigan belgisi, aslida, u adabiyot shaklidir va ko’pincha o’ziga xos yoki o’zini o’zi angelaydigan shakldir. Unda uni yaratgan ongning muhri va uslubi bor, uning xabari universaldir, lekin deyarli shaxsiy emas; u tarjimada o’z kuchini saqlab qolish uchun etarlicha kuchli fikr burilishlarini o’zida mujassamlashtirgan bo’lishi mumkin, lekin bu uning og’zaki badiiyatga to’liq ta’siriga, ba’zan she’riyatga shiddat bilan yaqinlasha oladigan iboraning nozik yoki konsentrlangan mukammalligiga bog’liq. Shu bilan birga, shuni qo’shimcha qilish kerakki, siqilish aforizmdagi eng oliy stilistik fazilat emas va eng yaxshi misollar har doim ham eng qisqacha bo’lavermaydi. Yaxshi aforizm - bu yerda ham u sirpanishi kerak bo’lgan maqoldan farq qiladi.

⁵ <https://www.etymonline.com/word/aphorism>

Aforizm, nihoyat, o'z-o'zidan paydo bo'lishi kerak. Jonson aytganidek, bu "bog'lanmagan" taklif deya ta'riflaydi. Shunga qaramay, amalda ko'plab aforizmlar o'rnatilgan nuqtai nazar yoki sayoz axloq tarafdorlariga qaratilgan retortlar va ripostlardir. Ba'zida aforizmning o'zi inson tabiatiga nisbatan maftunkor nuqtai nazarga mos keladigandek tuyuladi. O'zini bema'ni gaplardan uzoqlashtirmoqchi bo'lgan aforist bezovta qiluvchi paradoks tomon tortiladi. Tor kompasda o'z aql-zakovati bilan shug'ullanishga majbur bo'lib, u bema'nilikdan zavq oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Oxford Book of Aphorisms. John Gross, the editor. Oxford University Press, 1987. – 383 p.
2. Oxford Book of Aphorisms. John Gross, the editor. Oxford University Press, 1987. – P. VII.
3. <https://uz.warbletoncouncil.org/aforismo-1035>